

СОЦІАЛЬНА КОМПОНЕНТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Визначено основні проблеми соціальної компоненти економічної безпеки України, проведено аналіз індикаторів соціальної безпеки та запропоновано їх доповнення додатковими показниками задля комплексного дослідження рівня соціальної безпеки в Україні. Виокремлено основні чинники впливу на економічну, зокрема й соціальну, безпеку за допомогою економіко-математичних методів та моделей, а також запропоновано концептуальні основи Стратегії соціальної безпеки України з метою виявлення суттєвих загроз та пошуку шляхів виходу із соціально-економічної кризи.

Ключові слова: економічна безпека, соціальна компонента економічної безпеки держави, індикатори соціальної безпеки, Стратегія соціальної безпеки України.

Постановка проблеми. На сучасному етапі ринкової трансформації та модернізації економіки України, в умовах загострення напруженої соціально-економічної ситуації в країні, під впливом зниження обсягу фінансування усіх сфер економіки, на етапі трансформаційних змін та післякризового відновлення економіки загострилися проблеми істотного підвищення ризиків та загроз соціальній безпеці держави. Неefективність та недосконалість державної політики щодо підвищення трудових доходів населення, зниження купівельної спроможності, тінізація економіки і корупція, майнова нерівність у країні, послаблення експорту товарів та недостатній розвиток внутрішнього ринку, погіршення ситуації із забезпеченням базових прав і свобод людини і громадянина та війна на Сході знижують рівень економічної безпеки держави та зумовлюють підвищення ризиків виникнення загроз у соціальній сфері. Про це свідчить й визначення у 2015 р. серед цільових орієнтирів порядку денного Генеральної асамблеї ООН під назвою «Цілі сталого розвитку до 2030 року» низки питань, що безпосередньо знаходяться у площині соціальної компоненти економічної безпеки, а саме – викорінення злиднів та голоду, забезпечення всезагального доступу до освіти та соціальної рівності.

Стан дослідження. Проблемам зміцнення соціальної компоненти економічної безпеки держави, визначенню її індикаторів і загроз,

формуванню довготермінової стратегії економічної безпеки України присвятили свої праці такі вчені, як В. Андрійчук, Г. Аніловська, З. Варналій, Т. Васильців, Д. Венцковський, О. Власюк, В. Геєць, Я. Жаліло, З. Живко, Е. Лібанова, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Гаранушенко, В. Предборський, С. Пирожков, І. Ревак, А. Сухоруків, Р. Тринько, В. Шлемко та ін. Істотний внесок у вивчення питань соціально-економічного розвитку та соціальної безпеки здійснили О. Барановський, Т. Вахненко, А. Гальчинський, Я. Гончарук, М. Єрмошенко, О. Іляш, Е. Крихтін, І. Мойсеєнко, А. Мокій, Я. Пушак, У. Садова, Л. Семів, Л. Томаневич, М. Флейчук, В. Франчук, Л. Яремко. Проте до сьогодні не знайшло відображення комплексне дослідження соціальної безпеки України та розробка методичних засад її зміцнення.

Мета статті – визначення проблем зміцнення соціальної безпеки держави в контексті забезпечення стабільності соціально-економічної системи України.

Виклад основних положень. У сучасних умовах – за фактичної зміни світового порядку, трансформації структури глобальної економіки, загострення військових конфліктів у різних куточках світу – економічна безпека є вагомою передумовою зміцнення національної безпеки держави. Забезпечення соціальної компоненти економічної безпеки відбувається за умов дотримання національних інтересів, при цьому основним пріоритетом держави в сфері забезпечення соціальної безпеки є підвищення рівня та якості життя її громадян. Соціальна безпека вітчизняними та зарубіжними науковцями розглядається на різних рівнях ієрархії управління: держави, регіону, підприємства, особи. Варто зауважити, що в системі національної безпеки соціальна компонента займає одну із ключових позицій та, згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 року № 1277, є одним із п'ятнадцяти складників економічної безпеки держави (з урахуванням субіндексів).

Суспільне багатство створює об'єктивну основу формування системи соціальної безпеки як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. Дієвість системи соціальної безпеки визначається через ефективність функціонування системи соціального захисту і соціального статусу індивіда [1]. Якщо система соціального захисту формується державою стосовно тих категорій громадян, які самостійно не можуть досягти необхідного добробуту, то система соціальних статусів державою створюється відносно всіх категорій населення, що беруть, тією чи іншою мірою, участь у виробництві суспільного багатства (регіонального продукту), оскільки є частиною концепції соціаль-

ної стратифікації та соціальної нерівності, тобто нерівності статусів. Зазначений постійний мінливий стан елементів породжує граничні уявлення про безпеку на основі порогових значень та індикаторів рівня соціальної безпеки (табл.).

Таблиця

**Індикатори стану соціальної безпеки України
у 2010–2014 рр.***

№ з/п	Індикатор	Одиниця виміру	Порогове значення, $X_{\text{лит}}$	Фактичний стан в Україні, роки				
				2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ПОКАЗНИКИ ВІДПОВІДНО ДО МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО РОЗРАХУНКУ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ								
1	Частка населення із середньо-душовими еквівалентними загальними доходами за місяць, нижчими від 75 % медіанного рівня загальних доходів	%	не більше ніж 18	19,3	18,7	20,0	21,2	19,6
2	Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу	разів	не менше ніж 3	2,6	2,8	2,9	2,8	3,0
3	Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність	разів	1–2	1,36	1,40	1,48	1,59	1,60
4	Співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів) (індекс Джіні)	разів	не більше ніж 8	5,1	4,9	4,6	4,7	4,4
5	Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств	%	не більше ніж 50	56,7	56,5	55,5	55,4	52,2
6	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я	% до обсягу ВВП	не менше ніж 4	4,1	3,7	4,1	4,2	3,6
7	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту	% до обсягу ВВП	не менше ніж 8,3	7,4	6,6	7,2	7,2	6,4
8	Чисельність ВПЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті	к-сть осіб на 100 тис. нас.	не більше ніж 30	44,9	46,6	45,8	47,8	45,1
9	Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті	к-сть осіб на 100 тис. нас.	не більше ніж 60	68,5	67,3	68,2	68,0	59,6

Продовження таблиці								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів	% до заг. нис. пост. нас. у віці 6–17 р.	не менше ніж 80	79,8	82,0	82,5	78,4	78,5
11	Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року	%	не більше ніж 0,5	5,1	3,7	2,7	2,4	2,2
12	Рівень злочинності	к-сть злочинів на 100 тис. нас.	не більше ніж 5000	1,1	1,1	1,0	1,2	1,2
13	Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, частка населення відповідної вікової групи	%	не більше ніж 60	58,5	59,2	59,7	60,3	56,6
14	Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні	разів	не більше ніж 2	15,2	14,6	12,4	11,9	16,6
15	Відношення середньої вартості 1 кв. метра загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати	разів	не більше ніж 1,5	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.
ДОДАТКОВІ ПОКАЗНИКИ ВІДПОВІДНО ДО АВТОРСЬКОЇ МЕТОДИКИ								
16	Середньомісячна номінальна зарплата	грн/дол. США	не більше ніж 633,9 дол. США	2239/281,3	2633/329,5	3026/378,7	3265/408,6	3480/292,9
17	Частка населення зі сукупними витратами, нижчими від 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності)	%	не більше ніж 25	24,1	24,3	25,5	24,5	25,0
18	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу	м ²	не менше ніж 25	23,3	23,5	23,7	23,8	22,5
19	ІЛР (за даними ПРООН)	індекс	не менше ніж 0,900	0,710	0,729	0,740	0,734	0,735
20	Чисельність і частка середнього класу	%	не менше ніж 50	29,1	22,2	23,6	22,0	9,0
21	Рівень безробіття (за методологією МОП)	%	не більше ніж 10	8,1	7,9	7,5	7,2	9,3
22	Рівень середньорічних номінальних грошових доходів на одну особу	тис. грн.	не менше ніж 60	24,0	27,8	32,0	34,1	35,7
23	Індекс якості життя	індекс	10	3,652	5,032	5,032	4,980	5,032
24	Багатовимірний індекс бідності	індекс	1	н.д.	н.д.	0,022	0,002	0,001
25	Індекс гендерної нерівності	індекс	1	н.д.	н.д.	0,338	0,326	0,286
26	Індекс гендерного розвитку	індекс	1	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	1,012

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8	9
28	Індекс сприйняття корупції в соціальній сфері	індекс	не менше 5 (максимум 10)	2,4	3,1	1,9	2,3	2,5
29	Інтегральний показник соціальної безпеки України (за методикою Мінекономрозвитку)	%	100	67,1	68,8	68,8	66,1	62,5
30	Інтегральний показник соціальної безпеки України (за авторською методикою)	%	100	31,4	37,1	30,9	30,5	27,5

* Розраховано за джерелами 2–4.

Економічна безпека здатна розвиватися лише в площині гарантування соціально необхідних умов відтворення суспільного продукту, у системі складних зв'язків і взаємозалежностей, зумовлених соціальною структурою суспільства, глибиною соціальних суперечностей та об'єктивними можливостями їх подолання засобами економічної політики. Сьогодні високий рівень соціальної безпеки входить у систему першочергових пріоритетів країн, що вирішують різні завдання економічного розвитку й функціонування. Соціальна безпека виникає як соціальний феномен у процесі розв'язання суперечності між такою об'єктивною реальністю, як небезпека, і потребою соціального індивідууму, соціальних груп і спільнот запобігти їй, локалізувати чи усунути наслідки небезпеки, реалізуючи свої соціальні інтереси найадекватнішими засобами [1]. Дослідження феномена соціальної безпеки не може обмежуватися лише розглядом цього питання з точки зору безпеки особистості. Основні проблеми соціальної безпеки повинні охоплювати також соціальну безпеку суспільства і держави. Пропонуємо визначати проблеми соціальної безпеки крізь призму соціальної політики держави.

Сам процес забезпечення соціальної безпеки включає: оцінку загроз соціальній безпеці, що мають політико-правовий характер; оцінку поточного рівня забезпечення соціальної безпеки; оцінку ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій; планування комплексу заходів із забезпечення соціальної безпеки і розробку рекомендацій стосовно його реалізації; бюджетне планування практичної реалізації пропонованого комплексу заходів та ін. Тому висвітлені вище міркування дають можливість сформулювати систему індикаторів соціальної безпеки та їх порогові значення, тому що результати економічних регресійних оцінок та використання інструментів нечіткої логіки дають підстави стверджувати про неадекватність поточної

Методики реальній ситуації у нашій державі стосовно соціальної компоненти економічної безпеки держави. Отож для відображення поточної соціально-економічної ситуації в Україні нами запропоновано доповнення множини показників офіційної Методики (табл., п. 1–15) додатковими показниками з урахуванням вагових коефіцієнтів (табл., п. 16–28) для здійснення комплексного аналізу рівня соціальної безпеки в Україні.

Проведені дослідження інтегрального показника соціальної безпеки за методикою Мінекономрозвитку та авторською методикою (рис. 1) істотно різняться за офіційною та авторською методиками (у 2014 р. – у 2,2 раза). Проте схожим у цих підходах є те, що останнім часом спостерігається нисхідна динаміка щодо показника соціальної безпеки. На основі трендової моделі (апроксимації) можемо спрогнозувати вірогідне подальше зниження рівня соціальної безпеки до близько 10% у 2018 р., що, насамперед, спричинено надто несприятливим впливом погіршення показника зайнятості населення та скороченням обсягів фінансування зі зведеного бюджету потреб освіти та охорони здоров'я в умовах гострої нестачі фінансових ресурсів для інвестування в національну економіку, що, значною мірою, також пов'язано з поглибленням соціально-економічної кризи та військовими діями на Сході України.

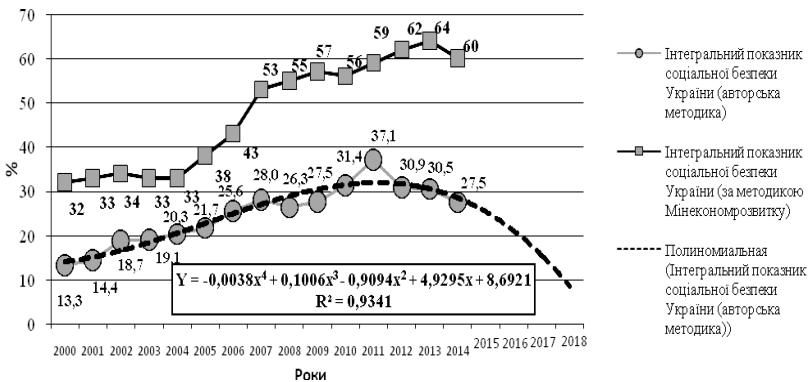

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника соціальної безпеки України, розрахованого за авторською методикою та методикою Мінекономрозвитку, 2000–2018 рр. (2015–2018 рр. – прогнози оцінки)*

* Розраховано за джерелами 2–4.

Дослідження чинників впливу на рівень економічної та, зокрема, соціальної безпеки дають підстави для висновку, що важливим дестабілізуючим фактором соціальної компоненти економічної безпеки України є зростання рівня корупції (рис. 2), яка впливає однаково негативно (обернено пропорційно) на рівень як економічної, так і соціальної безпеки.

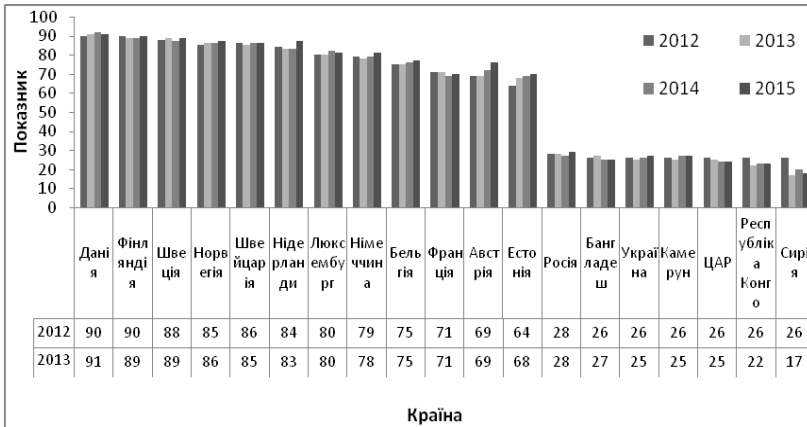

Рис. 2. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні та окремих країнах світу у 2012–2015 рр.*

* Розраховано за джерелом 5.

Результати аналізу показали, що за індексом сприйняття корупції у світовому рейтингу у 2013 р. Україна посідала 144 місце, у 2014 р. – 142 місце, а у 2015 р. – 130 місце та знаходилася серед таких країн, як Росія, Бангладеш, Камерун, Центральна Африканська Республіка, Республіка Конго та Сирія, що засвідчує низький соціально-економічний розвиток держави, високий рівень корумпованості та тінізації в державному секторі та перешкоджає стійкому економічному розвитку держави, а також знижує рівень соціальної безпеки України; це, відтак, зумовлює зниження показників соціальної безпеки, зменшення доходів населення (або, ймовірно, перерозподіл їх на користь невеликої частки суспільства) та гальмування соціально-економічного розвитку держави загалом, тобто зниження якості життя в країні. Про це також свідчать результати дослідження з використанням інструментів нелінійного програмування (синусоїдальна модель, статистичний пакет

Сигхрт 5,0) (рис. 3) при оцінці взаємозв'язку між показником соціальної безпеки та якістю життя в Україні (за прогнозними даними, якщо рівень соціальної безпеки знизиться до 9%, то індекс якості життя зменшиться з 5,032 – у 2015 р. до 3,162 – у 2018 р., що відповідає показникам країн «третього світу»).

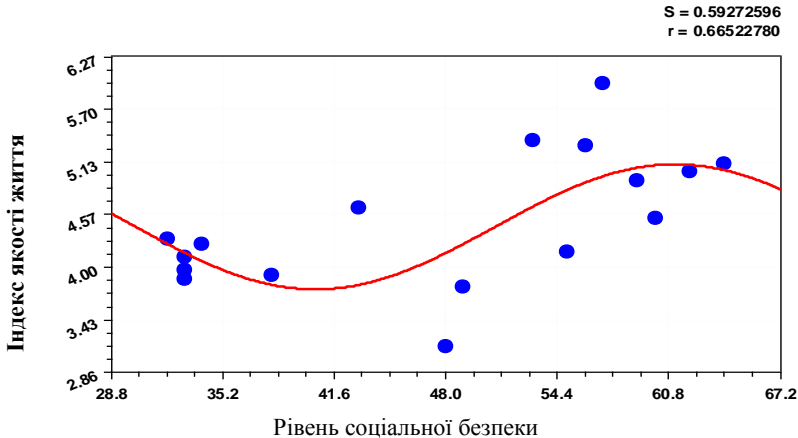

Рис. 3. Взаємозв'язок між рівнем соціальної безпеки та індексом якості життя в Україні, 2000–2018 рр. з урахуванням прогнозних даних (нелінійне програмування – синусоїдальна модель)*

$$Y = 4,43 + 0,67 \cos(0,15x - 3,02), \quad (1)$$

де Y – індекс якості життя; x – рівень соціальної безпеки.

* Розраховано за джерелами 2–4.

Підвищення показника економічної безпеки істотно залежить від висхідної динаміки рівня соціальної безпеки та детінізації економіки. Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку України переконливо підтверджує загострення проблем, що стосуються соціальної безпеки. Для адекватної протидії загрозам соціальній безпеці України необхідно спрямувати зусилля на детінізацію економіки та зайнятості населення, легалізацію підприємництва, розвиток промисловості й аграрного сектора економіки, зниження рівня корупційності суспільства, що сприятиме підвищенню обсягів надходжень до бюджету, зниженню інфляції та безробіття, підвищенню рівня

зайнятості, а відтак, матиме позитивний вплив на динаміку основних макроекономічних показників.

Висновки. Таким чином, у статті доведено, що серед основних проблем зміцнення економічної безпеки держави є забезпечення достатнього рівня соціальної безпеки.

На сьогодні в Україні відсутній дієвий механізм зміцнення соціальної компоненти економічної безпеки держави, відтак стає неможливим забезпечення достатнього рівня якості життя громадян. Більшість нормативних актів лише окреслюють орієнтири державної політики гарантування соціальної безпеки.

Зважаючи на це, ми пропонуємо розробку і реалізацію положень нормативно-правових актів, спрямованих на підвищення ефективності державного регулювання у сфері соціальної безпеки, а саме Стратегії соціальної безпеки України.

Основною ціллю реалізації Стратегії на період до 2025 року у середньостроковій перспективі визначено створення прийнятних зовнішніх і внутрішніх умов для реалізації соціально-економічних інтересів держави, ефективної соціальної політики та зміцнення суспільно значимих інститутів і соціальних спільнот.

Реалізація положень Стратегії дозволить мінімізувати новітні виклики національній безпеці, а механізм досягнення стрижневих задумів Стратегії доцільно реалізувати через визначення положень, формулювання проблемної площини дії її механізму, моніторингу виконання положень та оцінювання впливу на стан соціальної безпеки в Україні.

Процес реалізації положень Стратегії необхідно підкріпити інституціональним регулюванням, ресурсним і нормативно-правовим забезпеченням та науково обґрунтованим управлінським механізмом.

1. Ляш О. І. Системна парадигма соціальної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії / О. І. Ляш // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 2. – С. 23–32.

2. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Офіційна веб-сторінка Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.

4. Офіційна веб-сторінка Світового Банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

5. Corruption Perceptions Index 2015. Corruption remains a global threat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>.

Виничук М. В. Социальная компонента экономической безопасности Украины в системе укрепления национальной безопасности государства

Определены основные проблемы социальной компоненты экономической безопасности Украины, проведен анализ индикаторов социальной безопасности и предложено их дополнение иными показателями для комплексного исследования уровня социальной безопасности в Украине.

Выделены основные факторы влияния на экономическую, в том числе и социальную, безопасность с помощью экономико-математических методов и моделей, а также предложены концептуальные основы Стратегии социальной безопасности Украины с целью выявления существенных угроз и поиска путей выхода из социально-экономического кризиса.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, социальная компонента экономической безопасности государства, индикаторы социальной безопасности, Стратегия социальной безопасности Украины.*

Vinichuk M. V. Social components of economic security in Ukraine strengthening national security

The main components of the social problems of economic security of Ukraine, the analysis of indicators of social security and suggested they add additional indicators to a comprehensive study of social security in Ukraine.

The basic factors of influence on the economic, social and security including through economic and mathematical methods and models, and conceptual framework proposed Social Security Strategy of Ukraine to identify significant threats and find ways out of the economic and social crisis.

Studied theoretical and methodological approaches to assessing the level of social security. The place social safety of the system of economic security.

Thanks to systematic empirical analysis and assessed the main threats and risks in the social sector at the macro level. Based on theoretical and empirical research developed a conceptual framework strategy for the social security of Ukraine.

A supplement Methodological guidelines to estimate the economic security of Ukraine indicators of social security (including: monthly average nominal salary, the proportion of the population with total costs below 75% of median total spending (poverty) availability of housing an average per capita, human development index, numerical and the share of the middle class, unemployment, the level of average nominal cash income per capita, the index of quality of life; multidimensional index of poverty, gender inequality index of gender development, the level of the shadow economy, corruption perception index in the social sphere), which enables a comprehensive view of the level of social security and advance form of measures to minimize these risks.

Key words: *economic security, social component of economic security, indicators of social security, social security strategy Ukraine.*

Стаття надійшла 5 травня 2016 р.